

1924 Mübadelesi Öncesinde ve Sonrasında Erenköy (Çanakkale) Yerleşiminin Morfolojisi ve Konut Tipolojisi Üzerine Ön Çıkarım

Preliminary Results of the Morphology and the Housing Typology of Erenköy (Çanakkale) Settlement Before and After the 1924 Population Exchange

Ülkü ALTINOLUK¹

Gönderilme Tarihi: 07.08.2021 - Kabul Tarihi: 11.09.2021

Özet

Çanakkale ilinin Merkez ilçesine bağlı Erenköy yerleşiminin bugüne kadar gelen izlerinden, önemli bir geçmişinin olduğu ve karakteristik özellikler barındırdığı gözlemlenmektedir. Erenköy'ün günümüze kalan dokusunu ve dokuyu oluşturan konutların tipolojisini belirlemek ve belgelemek çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Yerleşimin analizi yapılarak yapıların incelenmesi ve plan şemasına göre konut tipolojisinin oluşturulması çalışmanın yöntemidir. Erenköy'e ait konut tipolojisinin geleneksel Türk evi tipolojisinden farklı olduğu, kullanıcıların değişmesi sonucunda da konutlarda mekânsal değişiklikler yapıldığı tespit edilmiştir. Yerleşimin, 1924 yılı öncesinde dört farklı konut tipinin olduğu, tasarım rehberini de içeren koruma amaçlı imar planı yapılması gerektiği, Erenköy yerleşimi ve çevresinin 1924 öncesindeki eski canlılığını zaman içinde kaybettiği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mübadele, Tipoloji, Kullanım, İşlevlendirme.

Abstract

Erenkoy is a settlement within the central district of Çanakkale. From its remaining traces it can be observed that it had a significant history and characteristic features. The aim of the study is to determine and document the surviving texture of Erenköy settlement and the typology of the houses that make up the texture. The method of the study is to examine the condition and materials of the buildings by making a settlement analysis and to create a house typology according to the plan scheme of the houses. It has been determined that the house typology of Erenköy settlement is different from the traditional Turkish house typology, and spatial changes have been made in the houses as a result of the change of users. The settlement had four different types of housing before 1924, It was concluded that a conservation plan including the design guide should be prepared and that Erenköy settlement and its surroundings lost their former vitality.

Keywords: Population exchange, Typology, Usage, Functioning.

Atf: Altınoluk, Ü. (2021). 1924 Öncesinde ve Sonrasında Erenköy (Çanakkale) Yerleşiminin Morfolojisi ve Konut Tipolojisi Üzerine Ön Çıkarım. *Modular Journal*, 4(2), 98-110.

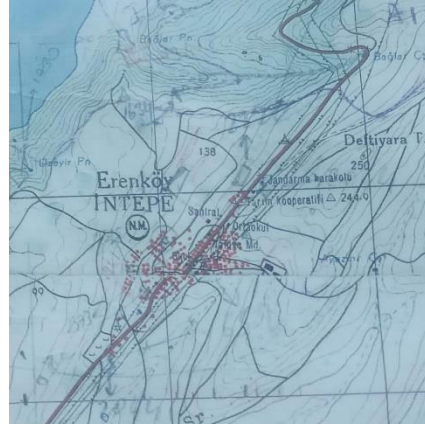
¹ Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Mimarlık Bölümü, ulku.altinoluk@hku.edu.tr | ORCID: 0000-0002-7679-8405

Giriş

Çanakkale kent merkezine 20 km. uzaklıkta, sınırlarının bir bölümü Troia Milli Parkı içinde ve lokalizasyonu belirlenen Ophryneion antik kentinin 1 km. güneyinde, Rhoiteion antik kentinin ise yaklaşık 3 km. kuzeyinde bulunan Erenköy yerleşimi karakteristik özellikler göstermektedir (Şekil 1 ve 2).

Şekil 1. Erenköy'ün konumu

Şekil 2. Yerleşim, 1970.
(Çanakkale İl Özel İdaresi Arşivi)

1924 Mübadelesine kadar Erenköy nüfusunun tamamını Rumlar oluşturmuştur. Mübadele sonrası burada yaşayan Rumlar Yunanistan'a, Balkanlardan gelen Türklerin bir kısmı da buraya yerleştirilmiştir. Erenköy'ün sınırları içinde yer alan Antik Ophryneion kentinin tarih sahnesinden çekilmesiyle, bu kentin yapı malzemeleri Erenköy yapılarında kullanılarak yerleşim sürekliliği sağlanmıştır (Altınoluk 2021, 40). Çalışmanın amacı; yerleşimin günümüze kalan dokusunu ve dokuyu oluşturan konutların tipolojisini belirlemeye yönelik olarak "ön çıkarımda" bulunmak, bilgilerin ve belgelerin nasıl değerlendirilebileceğine ait bir zemin oluşturmaktır. Bu çalışmayla aynı zamanda kentsel tasarım çalışmaları ve binaların yeniden işlevlendirilmesi için veri toplanmış olmakta, elde edilen bilgilerin ışığında sonuçlar çıkarılması amaçlanmaktadır.

1924 Öncesi ve Sonrası Erenköy

Atina'da bulunan Küçükasya Araştırma Merkezi'nde 1960'larda toplanan bilgiler ve belgeler 1924 yılı öncesine ait Erenköy konusunda da veriler sağlamaktadır (Şekil 3 ve 4). Buradaki bilgilerden edinilen çıkarımlar aşağıdaki gibidir:

“Çepeçevre deniz, yavaş yavaş dağları çıkıyorsun ortada Renkioi. Yağmurlu da görsen, güneşli de görsen Tanrı sevinci vardı.
Her yer bağ bahçe ve çınar ağaçlarıyla doluydu.
Tarlalarda küçük, damlı bağ evleri vardı.
Her ev bir bağa sahipti, herkes kendi rakısını ve şarabını yapardı.
Yerleşimin dışında su ve rüzgâr değirmenleri çalışırdı.
Merkezde, meydanda Agios Georgios, agora ve hanlar, girişte konaklar bulunuyor, burada şenlikler düzenleniyordu. Yemyeşil bir alandı.
Her mahallenin bir meydanı ve kendi fırını vardı.

Evler aşağılardan başlayıp tepelere kadar devam ediyordu. Yollarda ve meydanlarda pek çok ağaç bulunuyordu. Bütün evlerin bahçeleri ve pencereleri çiçek ve saksılarla doluydu. Erenköy'ün yolları beyaz taşlarla döşeliydi” (Yannakopulos, 2002).

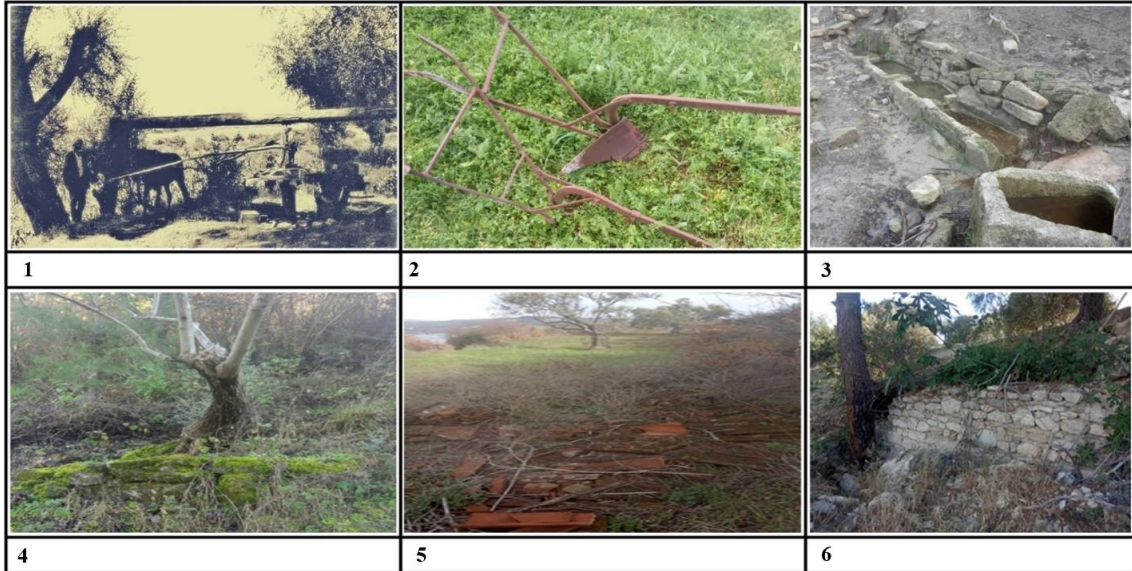

Şekil 3. Konstantinos ailesi, Erenköy, 1911 (Giota Siora Arşivi)

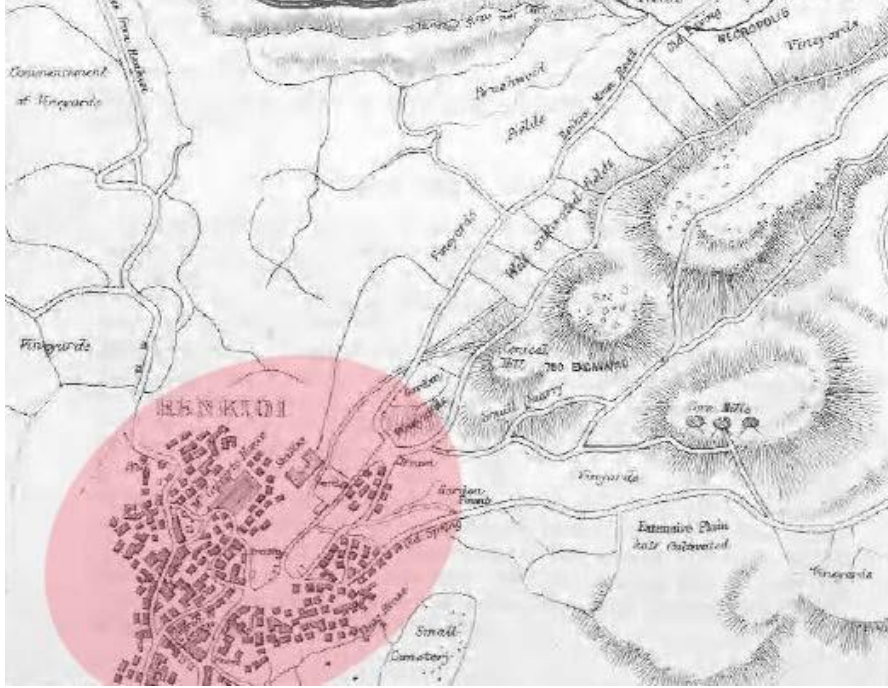
Şekil 4. Erenköy sakinleri, 1959 (Yannakopulos, s.133)

Kırsal alanda eğimli araziler setlenmiş, toprak işlenmiştir. Eğimli arazilerde bulunan zeytin ağaçlarının yakın çevresi taş duvarla teraslanarak ürün verimliliği artırılmıştır (Şekil 5). Kırsal alanın ve eğimli arazilere dikilen üzüm, incir, zeytin ve karadut ağaçlarının ürünleri ile Troia meşesinin deri ve tekstil sektöründe kullanılan palamutu değerlendirilmiş, elde edilen verim ve dolayısıyla ekonomik girdiler yerleşimin yapısına yansımıştır.

Şekil 5. Kırsal Yaşam, 1. Kuyudan su çıkarılması, Erenköy 1917, 2. Saban, 3. Rhoiteion eteklerinde çeşme, 2020, 4. Zeytin ağacı teraslaması, 5. Bağ evi kalıntısı ve arazinin teraslanması, 6. Bağ evi kalıntısı, 2020 (yazar arşivinden)

1914 ve 1922 yıllarında savaş koşullarından, 1924'te göçten (mübadele) kaynaklanan harabiyetin dışında, sonraki yıllarda da kimi binalar, sokak fırınları, su ve yel değirmenleri, çeşmeler, anıtlar yıkılmıştır. Karadut, incir, zeytin, Troia meşesi ağaçları kesilmiş, bağlar bakımsız kalmıştır. 1860 Calvert haritasında gösterilen peyzaj ve yapıların büyük bölümü günümüze ulaşamamıştır (Şekil 6).

Şekil 6. Erenköy ve yakın çevresi (Calvert,1860, s. 286)

Mübadiller, yaşadıkları sosyal ve kültürel çevreyi, yaşamlarını anlamlı kılan değerleri arkalarında bırakıp gelmek zorunda kalmışlardır (Aka ve Kablay, 2007, s. 101). Bu çöküntü doğal olarak yeni yerleştikleri alana yansımıştır.

Savaş, göç ve yoksulluk yıllarında doğal olarak yerleşim ve çevresinin birikimi değerlendirilememiş, çevreyle ve yapılarla uyumsuzluklar ortaya çıkmıştır.

1924 öncesinde düzenli ve bakımlı eski yerleşim, yerini günümüzde yıkıma uğramış bir yerleşime bırakmıştır. Binyılların birikimi, halen yok olmayı sürdürmektedir. Doğa ve yapılarla insanlar arasında karşılıklı uyumsuzluk ve bunun sonucunda da değişim sürmektedir. Değerlerin farkına varılamamış, yerleşim ve kırsal çevresi eski canlılığını kaybetmiştir.

Araştırma Modeli

Erenköy'de taş malzeme kullanılarak üretilmiş farklı tipolojide özgün konut yapıları bulunmaktadır. Diğer yandan yerleşim günümüzde gittikçe özelliklerini yitirmekte ve hızla betonlaşmaktadır (Şekil 7). Yapımı süren (Eylül 2021) TOKİ konutları, yerleşimin dokusunu ve silüetini büyük oranda zedelemiştir.

Çalışma, henüz tespit ve tescil işlemi yapılmamış olan bu yerleşimde, günümüze ulaşmış bulunan yapıları kaybetmeden belgelemek ve ön çıkarımlarda bulunmak amacıyla yapılmıştır.

Şekil 7. Hızla kimliğini kaybeden Erenköy'e ait fotoğraflar (Yazar, 2021)

Buradaki mimarinin tespiti için rölöveler alınmış ve yerleşimin odak noktaları belirlenmiştir (Şekil 8 ve 9). Bunlar:

- Eski okul binası, kent müzesi olarak kullanılan ev, meydan ve çeşmeden oluşan alan,
- Agios Georgios Kilisesi kalıntıları ve avlulu tip evden oluşan alan,
- Avlu etrafında konumlanmış farklı işlevli yapılardan oluşan han,
- Yağhanelerdir.

Şekil 8. Çalışmada belirlenen odak noktaları, 1. Eski okul binası, kent müzesi, çeşme ve meydan. 2. Agios Georgios Kilisesi kalıntıları ve avlulu tip ev. 3. Han. 4. Yağhaneler

Şekil 9. Tipolojinin belirlenmesi için alınan ev rölöveleri (yazar, 2021)

Tarama sonucunda, seçilen binalar haritaya işlenmiş, seçilen on dört evin rölövesi alınarak tipolojinin belirlenmesine çalışılmıştır. Duyu, duygu, algı anahtar kelimelerinden hareketle Erenköy'ü tanımlayan ve burasının farkına varılmasını sağlayan çalışmalar ve afişler yapılmıştır (Şekil 10).

Şekil 10. Yerleşimden ayrıntılar. 1. Avlulu tip ev girişi. 2. Avlulu tip ev giriş kapısı. 3. Tek katlı ev giriş kapısı. 4. Ara katlı tip ev. 5. Eve ait müştemilat (kiler?). 6. Eve ait müştemilat iç görünüş (yazar arşivinden)

Konut ve Tipoloji

Konut, megarondan itibaren bir sürekliliğin sonucu olarak coğrafyalarda ve kültürlerde farklı gelişimler göstermiştir.

Bu genel çerçevede zaman içinde her kültür kendi konutunu ve konut çevresini oluşturmuştur. Bu durumda geleneksel dokular ve onları oluşturan öğeler o yörenin karakteristiğini belirlemiştir diyebiliriz.

Konut çağlar boyunca Anadolu'da da farklılıklar göstermiştir. Aynı dönemde, farklı coğrafyalarda farklı konutlar üretilmiştir. Günümüze ulaşan örnekleri ayrıştırdığımızda bu farklılıkların tipolojik zenginlik ortaya koyduğunu görebiliriz. Erenköy'ün içinde bulunduğu coğrafyadaki yerleşimlerde Troia'da megaron, Assos, Neandreaia, Alexandria Troas Klasik Dönem prostaslı, Hellenistik Dönem peristylli ev ve Osmanlı geleneksel ev tipolojileri gelişmiştir (Sey, 1999, s. 43), (Aslan, Erten, Blüm, 2005, s. 5).

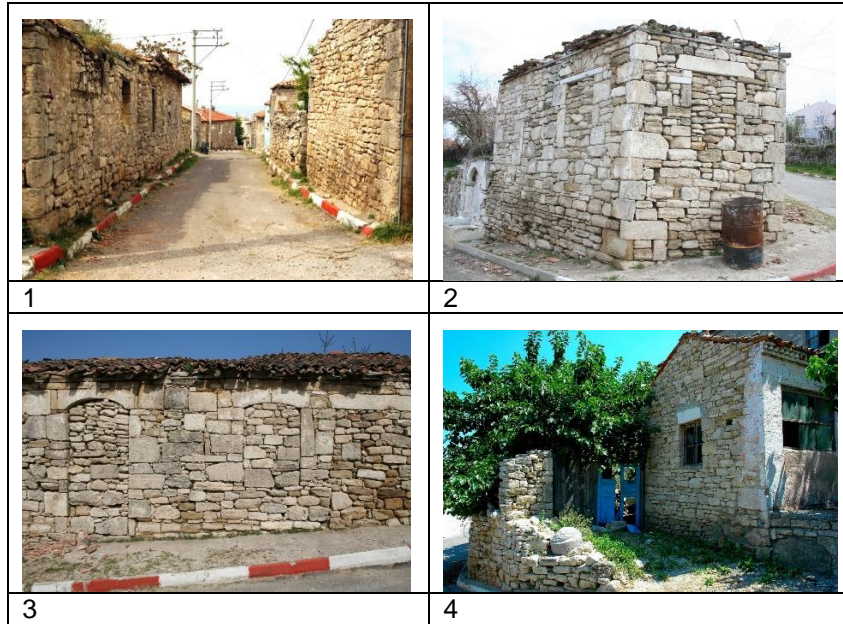
Troas Bölgesi'nin önemli kenti Ophryneion'un bir bakıma devamı olan Erenköy'ün kuruluşunda uygulanmış olan konumlanmayı ve sokaklar için bulunan en elverişli yönü değerlendirebilmek, buradaki etkin rüzgâr yönü, güneş, topoğrafya gibi coğrafya verilerini değerlendirebilmemizle mümkün olabilir.

Erenköy'de yerleşim eğimli arazide konumlandırılmış, düz alanlar tarımsal faaliyetler için değerlendirilmiştir (Şekil 11). Yerleşim 1924 öncesi ağaçlı yolları ve meydanları olan beyaz taşlarla döşenmiş mahallelerden oluşmuştur. Merkez mahallede Agios Georgios Kilisesi bulunmaktadır. Agora ve hanlar bu mahalleye ait meydanın çevresinde konumlanmışlardır (Yannakopoulos, 2002, s. 4).

Erenköy’de bulunan konutların tipolojik bir serilim gösterdiği söylenebilir. Buradaki tipolojik veriler oda sayısı, evlerin sokak, bahçe, bitişikteki bina ile farklı ilişkileri, kütle kompozisyonlarıyla çeşitlenmektedir.

Şekil 11. Erenköy gravür -Choiseul-Gouffier, 1822- (URL-1)

Şekil 12. Sokak ve Evler (Altınoluk, 2009). 1. Yunus Emre Sokağı. 2. Yenice Caddesi’nde ev? 3. Yenice Caddesi’nde ev. 4. Onsekiz Mart Caddesi’nde ev

Günümüze ulaşan evlerde malzeme olarak mimariyi oluşturan asıl ögenin taş olduğu görülür. Bazı evlerin lentolarında ve çatı konstrüksiyonunda ahşap kullanılmıştır (Şekil 12). Binaların köşe taşlarında yapım tarihi, ev sahipleri ve inançlarına ait bilgiler bulunmaktadır. Mübadele sonrasında bazı evlerin duvarlarındaki taşa ay-yıldız, tarih ve ev sahibinin isminin baş harfleri işlenmiştir.

Taramalar sonucunda saptanan, elliye yakın taş üzerine işlenmiş tarihlerden en eskisi 1844, en yenisi 1957 yılını göstermektedir. 1924 Mübadele Yılı göz önüne alındığında Mübadele öncesi ev duvarlarında taşla işlenmiş 1844 ile 1920 arasında, Mübadele sonrasında ise 1933 ile 1957 arasında tarihler bulunmaktadır (Şekil 13).

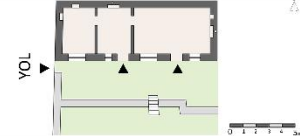

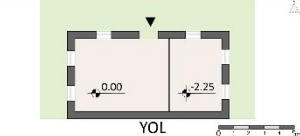

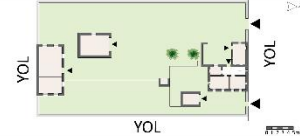

Şekil 13. 1924 öncesinde ve sonrasında üzerine tarih, isim, inanç bilgisi işlenmiş taşlar (yazar arşivinden)

Erenköy’de konutlar temel olarak dört ayrı tipoloji sergilemektedir (Şekil 14). Bunlar: tek katlı, iki katlı, eğimli alanlarda eğimden yararlanılarak oluşturulmuş ara katlı ve avlulu tiplerdir.

- Tek katlı evler giriş ve iki odadan oluşur, ocak giriştedir.
- İki katlı evlerde merdiven girişin tam karşısındadır. Bu tip evlerde de dış duvarlar taş malzeme ile örülmüş, iç mekânlar kerpiç bağdadi duvarlarla bölünmüştür. Bu evlerin girişinde mutfak ve oturma odası, üst katta yatak odaları vardır. Alt kat gündüz yaşam alanı, üst kat ise gece için kullanılmıştır.
- Ara katlı evler eğimli alanlarda inşa edilmiş, eğimden kaynaklanan hacim değerlendirilerek burası kiler ve depo olarak kullanılmıştır.
- Bir avlu çevresinde konumlanmış farklı işlevlerdeki hacimlerden oluşan örneklerde; ahırlar, fırın, mutfak, kiler, depolama, konut ve iş mevsiminde dışarıdan gelen çalışanların konakladığı mekânlar bulunur. Ortak mekân avludur. Evlerin bahçelerinde ocak, fırın ve şarap havuzu (şaraphane) yer almaktadır.

Evlerde yaşayanlar ekmeklerini ve şaraplarını kendileri yapmışlardır. Avlu ve bahçelerde yer alan ocağın konutla ilişkisi, yapısal formu, planimetrisi özgündür. Bütün evlerin avluları taş kaplıdır. Burada günlük işler yapılır ayrıca üzüm ezilmesi gibi üretime yönelik faaliyetlerde bulunulur. Evin en önemli yeri “günlük” odadır. Burada misafir ağırlanır, akşam yemeği yenir. Odanın zeminine yün halı serilir, duvar boyunca kendi yaptıkları minderler yerleştirilir. Minderler, örtüler ve yastıklarla donatılır (Yannakopoulos, 2002, s. 4). Duvarlarda bırakılan boşluklara günlük kullanım eşyaları yerleştirilir. Isıtma, ocakla ve ocaktan alınan közün mangala konulmasıyla sağlanır.

TEK KATLI EV / Giritli Sokağı				
Dış Görünüş	İç Görünüş	Detay	Vaziyet Planı	Plan
				
İKİ KATLI EV / 18 Mart Caddesi, No.104				
				
ARA KATLI EV / Kaldırım Sokağı				
				
AVLULU EV / Hacı Sokağı				
				

Şekil 14. Erenköy’de 1924 öncesi konut tipolojisi

Dönemsel bir karşılaştırma yaptığımızda; Erenköy’deki Rum yerleşimini oluşturan ev tipolojisi ile “Türk Evi” olarak tanımlanan evin tipolojisi farklıdır. Türk evinde her oda bir evdir. Odada yemek pişirilir, yenilir, oturulur, yatılır, yıkanılır. Türk Evi’nin oda, eyvan ve hayattan (sofa) oluştuğu görülür. Erenköy konutunda bu şemadan farklı bir konut morfolojisi görülmektedir. Bu nedenle Balkanlar’dan gelerek buraya yerleştirilen Türkler, buldukları bu farklı tipolojideki evlerin mekânsal kullanımında yaşam biçiminden kaynaklanan sorunlar yaşamış, mekânsal değişiklikler yapmışlardır.

1924 öncesinde ve sonrasındaki iki farklı ev, kullanıcıları tarafından aşağıdaki gibi tanımlanmıştır:

Olga Psateri Evi (1924 öncesi)

“Sokakta yaşıyorduk ve her yer bağ, bahçe ve çınar ağaçlarıyla doluydu. Ev yüksek tavanlı ve iki katlıydı. Gemiye benziyordu her tarafı açık. Bütün evlerin bahçeleri ve pencereleri çiçek ve saksılarla doluydu. Her mahallenin kendi fırını, her evin bir bağı vardı.” (Yannakopoulos, 2002, s. 7) (Şekil 15).

Remzi Barın Evi (1924 sonrası)

“Ev iki odadan oluşmaktadır. Küçük bir avlusu vardır. Avludan aşağıya, bahçeye inen beş basamaklı merdiven yer alır. Ocak giriş kapısının tam karşısındadır. Burası günlük yaşamın geçtiği alandır. Yiyecekler ve eşyalar, dışarıya da kapısı olan odada

bulunur. Çocukların kaldığı kısım da burasıdır. Bir kişinin zor sığabileceği büyüklükte sadece gideri olan banyo da bu odada bulunmaktadır.” (Mülakat, Altınoluk, 2007) (Şekil 16).

Şekil.15 Erenköy'de Ev (1893)

Şekil.16 Remzi Barın Evi (yazar, 2021)

Erenköy'deki konutların araştırılması buradaki farklılığı ortaya koyabilecek, “konutun tarihsel gelişim süreci” içindeki yeri konusunda veriler sağlayabilecektir. Elde edilecek sonuçların Erenköy'de ve etki alanında tasarlanacak yeni konutlar için tasarım rehberine dönüştürülebileceği, eski konutların yeniden işlevlendirilebilmeleri (Re-Architecture) için kavram, anlam (concept, contex) oluşturabileceği düşünülmektedir. Diğer yandan bütün sosyal, sayısal verilerin toplanması, bunların ayrıntılı değerlendirilmesi disiplinlerarası çalışmayla mümkün olabilecektir (Şekil 17).

Şekil 17. Objeler ve etnografik eserler. 1. Çapa. 2. Çanakkale (Erenköy) üretimi küpler. 3. Zeytinyağı kabı. 4. Dokuma için hazırlanan ip yumağı (yazar arşivinden)

Değerlendirme ve Sonuç

1924 sonrası Erenköy'e yerleşenler, savaş ve göç koşullarından kaynaklanan zorluklardan ve kültürel farklılıktan dolayı yerleşimin mevcut yapısıyla uyumsuzluk yaşamışlardır. Zaman içinde geliştirilen, doğa ve yapılarla bir bütün olan işleyiş durmuştur. İçinde yaşadığımız süreçte ise yerleşimin içindeki ve dışındaki binyılların birikimi formlar bozulmaya, duvarlar bakımsızlıktan yıkılmaya başlamıştır. Mübadele öncesi dikilmiş üzüm bağları, karadut, zeytin, incir ağaçlarının çoğu sökülmüştür. Yerleşimin gelinen bu yeni durumu yaşayanları da değiştirmektedir. Bozulmuş organizma yoksulluk getirmektedir. Yerleşim 1924 yılı öncesinde tanımlanan özelliklerini kaybetmiştir. Eski Erenköy'ün ve kırsal çevresinin birikimi değerlendirilememiş, uyumsuzluklar ortaya çıkmıştır. Böylelikle yerleşim ve çevresi eski sosyal ve ekonomik canlılığını kaybetmiştir.

Geleneksel konutların, sanat, kültür, turizm ve konut amaçlı işlevlendirilmeleri buraya değer katacaktır. Binalar ile avluları, bahçeleri ve iç mekân donatımları veriler ışığında değerlendirilmelidir. Binaların kendileri sürdürülebilir özellikler göstermektedir. Bu durumda binaların donatılmasında ve sunulacak ürünlerde de sürdürülebilirliğin bulunması ve bunun sunulması gerekmektedir. Konutu var eden, onu yaşama alanına dönüştüren iç mekânı oluşturan öğelerdir. Konut ve çevresi bunlarla bir bütünü oluşturmaktadır. Bu durumda yapılarda ve ayrıntılarında olduğu gibi iç mekân donatımı ve etnografik objeler konusunda da yapılacak çalışmalar, bunların klasifikasyonu, sanatsal ve bilimsel açılarından değerlendirilmeleri bize girdiler kazandıracaktır. Erenköy’de taş bahçe duvarları, bina kalıntıları, bütün yapısal ürünlerin ve doğal değerlerin saptanması, bunların belgelenmesi gerekmektedir.

Tarih boyunca konutun gelişim süreci içindeki basamakları ve tipolojiyi tespit etmek öncelikle kültürel bir gerekliliktir. Mimarlık, arkeoloji, sanat tarihi alanlarının disiplinlerarası çalışmasıyla birikimlerin saptanması, bunların işlenmesi, birçok sanatsal, kültürel, ekonomik girdiyi de beraberinde getirecektir. İlgili alanlarda işlenecek konular hem eğitim öğretim hem de ekonomik değer olarak önem taşımaktadır. Yukarıda anılan çalışmalardan sonra Erenköy’de yapılacak koruma amaçlı imar planı ve notları, değerlerimizin gelecek kuşaklara aktarılmasını sağlayacak, oluşturulacak tasarım rehberiyle de bundan sonra yapılacak olan yapılar tanımlanmış olacaktır. Belirlenen tarihsel kültürel birikimin geleceğe aktarılması, bunların uygulamaya konulması, ortak değerlerimizin bilinmesini sağlayacaktır.

Yazarın Katkı Oranı

Sıra	Adı soyadı	ORCID	Yaziya katkısı*
1	Ülkü ALTINOLUK	0000-0002-7679-8405	1, 2, 3, 4, 5
*Katkı bölümüne ilgili açıklamanın karşılığına gelen rakamlar yazılmıştır.			
1. Çalışmanın tasarlanması 2. Verilerin toplanması 3. Verilerin analizi ve yorumu 4. Yazının yazılması 5. Kritik revizyon			

Destek ve Teşekkür

Aldığımız rölövelerin çizimini yapan Mimar Nursena Birçek ile Mimar Yusuf B. Metinal’a, rölöveleri aynı formata dönüştüren ve elde ettiğimiz malzemeyi cetvel haline getiren Mimar Elif Demirkol’a, makalenin yayına hazırlanmasındaki katkıları için Y. Mimar Nigar Ece Değirmenci’ye teşekkür ederim.

Kaynaklar

- Aka, A., Kablay, S. (2007). “Mübadele Göçmenleri ve Uyum Sorunsalı: İtepe Örneği”, 2. Troas Bölgesi Değerleri Sempozyumu, İtepe, Çanakkale.
- Altınoluk, S. (2021). Ophrynyon Sikkelerindeki Hektor Başı, Lycus Dergisi 3, s. 39-52.
- Altınoluk, Ü. (2007). Geleneksel Kent Dokusu Birgi, İstanbul: Ege yayınları.
- Altınoluk, Ü. (1998). Binaların Yeniden Kullanımı, İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi Yayınları.
- Aslan, R., Erten, İ., Blüm, S. W. E. (2005). Troia’dan Günümüze Çanakkale’de Konut, Housing in Canakkale from Troia to Today, Çanakkale.
- Aslan, R. (2008). “İtepe (Erenköy) ve Troia Kazıları”, İtepe Değerleri Sempozyumu, İtepe, Çanakkale.
- Calvert, F. (1860). Contributions to Ancient Geography or the Troad: On the Site and Remains of Ophrynyum, Archaeological Journal 17, s. 286-296.
- ÇEYAP- Tarihi Kent Komisyonu. (1997). Çanakkale yapıları tasarım rehberi, Çanakkale: Çanakkale Belediyesi.
- ÇEYAP- Tarihi Kent Komisyonu. (1997). Çanakkale Evleri Yaşatma Projesi, Çanakkale: Gündem Gazetesi.
- Özkurnaz, A. (2021). “Ophryneion’dan Erenköy’e”, Olay Gazetesi, Çanakkale.
- Robinson, M. (2006). Schliemann’s Silent Partner: Frank Calvert (1828-1908): Pioneer, Scholar and Survivor, New York.
- Sey, Y. (ed.) (1999). Tarihten Günümüze Anadolu’da Konut ve Yerleşme. Housing and Settlement in Anatolia a Historical Perspective, İstanbul: Ege yayınları.
- Silver, C. (2005). Renkioi Hospital (1855-1856) and the Ancient World, Studia Troica, 14, 147-156.
- Yannakopoulos, Y. A. (2002). O Teleutaios Ellenismos Tou Renkioi (Ofruniou), Asprobalta.

İnternet Kaynakları

URL-1: <https://tr.travelogues.gr/collection.php?view=120> (Erişim: 07.08.2021).